

Müller

**ACTA FACULTATIS
POLITICO-IURIDICAE UNIVERSITATIS
SCIENTIARUM BUDAPESTINENSIS
DE ROLANDO EÖTVÖS NOMINATAE**

TOMUS XIV.

SEPARATUM

Müller

**ELTE ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR, BUDAPEST
1972**

Dr. Horváth Pál professzor
elismert

örökös barátjával
Máthé Gábor

DR. MÁTHÉ GÁBOR

tudományos kutató:

Bp. 1972. VIII. 8.

A BÍRÓI FELELŐSSÉG ÉS A BÍRÁKRA VONATKOZÓ FŐBB RENDELKEZÉSEK TÖRVÉNYI SZABÁLYOZÁSA A DUALIZMUS ELSŐ ÉVEIBEN

I.

1. A kapitalizmus magyarországi kialakulásával, fejlődésével, e társadalmi folyamat gazdasági és politikai összetevőinek vizsgálatával foglalkozó legújabb történeti kutatások a többi között jelentős figyelmet szentelnek a dualista Monarchia strukturális ellentmondásainak, az államszervezet felépítésének elemzésére. A kérdéseket több oldalról közelítik. Ezek közül kiemelve; egyfelől megállapítják, hogy a dualista államszervezet „alkotmányos parlamentarizmus felfelé az abszolutizmus maradványai, intézményei ellen, jogkorlátozás és diszkrecionális joggyakorlat lefelé az alkotmányos parlamentarizmus ellen”, másfelől pedig a kiegyezés uralkodó eszméjének: a liberális nacionalizmusnak érvényesülését kívánják lemérni a kiépülő magyar burzsoá államszervezetben.¹

A dualizmusra vonatkozó fenti sommás „államjogi” értékelés feltétlenül differenciálást és a meghatározás alapjául szolgáló további tényfeltárást igényel, annak ellenére, hogy e struktúra ellentmondásos jellegére rámutat. A politikai eszmék gyakorlati megvalósulására vonatkozó megállapítások azonban szinte egyértelműen nyomon követhetők egyes intézmények fejlődésének vizsgálatánál. Kétségtelenül tény az, hogy a kiegyezés időszakának elején a liberalizmus az államrendszer törvényesen és intézményesen rögzített uralkodó eszméje volt. Mivel azonban a hatalmát megerősített nagy – és középbirtok államának érdekeit szolgálta, szükségképpen korlátozódott, s fokozatosan elvesztette szerepének antifeudális és abszolutizmusellenes motivációját. A magyar szabadelvűség végső soron az „új konzervativizmus” és a függetlenségi nacionalizmus irányzataiba torkollott, amelyek az uralkodó osztály érdekeinek megfelelő parlamentarizmust, a gazdasági liberalizmust, a szabadságjogok korlátozott érvényesülését szolgálták.

2. A dualizmus első éveiben azonban még domináns szerepet játszottak a liberalizmus demokratikus vonásai. Ez a hatás tükröződik az

¹ Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről. Értekezések a Történeti Tudományok köréből (Szerk: Spira György) Akad. Kiadó, Budapest 1971. 24. p., 41. p.

igazságügyi reformprogramban, az igazságszolgáltatási szervezet kiépítésének és az eljárásjogi elvek szabályozásának munkájában.²

A feudális intézmények helyébe lépő burzsoá államszervezet megteremtésében a törvényhozás elsősorban a bíróságokra vonatkozó elméleti és gyakorlati kérdések rendezésének biztosított szupremáciát. A vagyonbiztonságot jelentő „jó, gyors és részrehajlatlan igazságszolgáltatás” tétele meghatározó lett. A hatalmi ágak funkcionális megosztását deklaráló burzsoá államelmélet szellemében született meg a bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc., amely a közigazgatást és az igazságszolgáltatást kettéválasztotta.³

Azt a polgári követelményt kifejezve, hogy szűnjön meg a bíróságok privilegizált és diszkriminációs jellegű szerteágazó rendszere, hogy a törvénykezéssel kapcsolatos feladatok a rendes bíróságok hatáskörébe koncentrálódjanak. A rendi privilégiumok felszámolását, s a törvény előtti egyenlőség elvét fogalmazta meg, a senkit illetékes bírójától elvonni nem lehet tétel törvénybeiktatásával, formálisan biztosítva azt, hogy minden állampolgár ugyanolyan formában, ugyanazon bírák előtt pereskedhessen.⁴

A bírói hatalom gyakorlására vonatkozó alapelveket rögzítő törvény mellett, ehhez szorosan kapcsolódóan meghatározó szerepet töltek be a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló 1871:VIII. tc., továbbá a bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról szóló 1871:IX. tc.⁵

II.

1. Az 1869–72. évi országgyűlési tárgyalások részben az előző országgyűlési ciklus alatt megkezdett igazságügyi szervezeti és eljárási kérdéseknek további kidolgozását végezték, döntően azonban új alapokon, a törvényhozás előtt álló legfontosabb feladatokat megfogalmazó trónbeszéd szellemében folytatták.⁶

Az igazságügyi kormányzat bár számos törvényjavaslat vitája során megkísérelte reformprogramjára vonatkozó következetes álláspontját összefoglalni, ennek ellenére a valóságos helyzet az, hogy a burzsoá

² Szabó Imre: A burzsoá állam- és jogbölelet Magyarországon Akad. Kiadó, Budapest, 1955. 210–211. p.

V. ö.: A Történelmi materializmus válogatott kérdései (Szerzői Munkaközösség) Kossuth Kiadó, Budapest, 1970–71. 90. p.

³ Máthé Gábor: A bírói hatalom gyakorlásáról szóló 1869:IV. tc. létrejötte és jelentősége a dualizmus jogrendszerében Gazdaság- és Jogtudomány III. köt., MTA IX. Osztályának Közleményei 1969. 132–159. p.

⁴ V. ö.: *Tyíhomírov*: Hatalommegosztás, vagy munkamegosztás Állam- és Igazgatás, Budapest 1967.

Rácz Attila: Az igazságszolgáltatási szervezet egysége és differenciálódása Kandidátusi Értekezés Tézisei Budapest, 1970. 7–12. p.

⁵ A polgári bíróságokra vonatkozó 1869., 1870., 1871. évi törvények (Hivatalos kiadás) Pest, Kiadja Ráth Mór 1871. 19. p., 55. p.

⁶ Főrendiházi Irományok I. köt. 1870. 2–5. p.

bírói szervezet kiépítése nem átgondolt, logikus szabályozás rendszere, hanem e munkálatok a mindenkori társadalmi – gazdasági szükségleteknek való gyors megfelelés igényét szolgálták. Ez a körülmény, mint objektív társadalmi érdek determinálta e nagy fontosságú reform minden mozzanatát. Az egyik lényegi ellentmondásossága az, hogy a törvényhozás ugyan egy időben fogott hozzá az új bírósági szervezet és eljárás megteremtéséhez, mégis a processuális szabályozás területén eleve ideiglenes alkotásokat létesített, lásd az 1868. évi perrendtartást, míg a bírósági struktúrában állandó formákat kívánt megvalósítani. Ebből a helyzetből magyarázható a későbbiekben követett harmadik utas megoldás, az egységesítésre való törekvés, elsőként a törvénykezési szervezet általános alapelveinek megfogalmazásával.

E célt szolgálta a már említett 1869:IV. tc., melyet az 1869. évi országgyűlési vitára a bírói felelősségről szóló törvényjavaslattal együtt terjesztett elő az igazságügyminiszter.⁷

A bírák áthelyezése és nyugdíjazása tárgyában benyújtott javaslat pedig néhány hónappal később került az osztályoktól a központi bizottság előtti megvitatásra, majd a képviselőházi tárgyalásokra.⁸

E két utóbbi törvényjavaslat szerkezeti egységben van az 1869:IV. tc. 24 §-ával, nevezetesen a bírói felelősségről külön törvény rendelkezik, továbbá az említett törvényhely 16. §-ával, a bírót a törvényben meghatározott eseteken kívül csak saját akaratával lehet más bírósághoz áttenni stb., illetve 17. §-ával, melyszerint a nyugdíjrendszert a bírákra nézve külön törvény határozza meg.

2. Az igazságügyi kormányzatot nem elsősorban a két törvényjavaslat alapos előkészítése tette próbára, kevésbé a miniszterelnökségi, minisztertanácsai, az osztályok és a központi bizottság előtti tárgyalások, sokkal inkább az országgyűlési diszkusszió, melyeket a képviselőház 25 (14 + 11), a főrendi ház 4 ülésben folytatott. Mindkét javaslatot pedig a képviselőházi elfogadása után két-két alkalommal a főrendi ház módosítványára egyes szakaszaiban újra megvitatták.⁹

Ezzel függ össze, hogy míg a bírói hatalom gyakorlásának alapelveit deklaráló törvény három hónap alatt jöhetett létre, addig a hozzá szervesen kapcsolódó felelősségi és nyugdíjaztatási törvények közel nyolc hónap munkájával születtek meg. A fentiekre is tekintettel mindenképpen figyelemreméltó az a körülmény, hogy az országgyűlés mindkét háza által 1870. májusában elfogadott javaslatokat az igazságügyminiszter csak 1871. március 1-vel¹⁰ küldi meg a miniszterelnöknek, csatolva a tárgyakra vonatkozó összefoglalóját.¹¹ Az igazságügyi kormányzatnak az

⁷ Képviselőházi Napló I. köt. (1869. V. 29-i ülés) 1869. „Két törvényjavaslatot vagyok bátor letenni a házasztalára: az egyik szól a bírói hatalom gyakorlásáról, a másik pedig a bírói felelősségről.”

⁸ Képviselőházi Napló III. köt. 1869. 5–6. p.; 143. p.; 153. p.

⁹ V. ö.: Képviselőházi Napló I–VIII. köt. 1869, továbbá Főrendiházi Napló I. köt. 1869.

¹⁰ Országos Levéltár, K. 26. 302. M. E. sz. 1871.

¹¹ Országos Levéltár, K. 26. 1481/I. M. E./1870.

a felfogása, hogy az örökölt feudális konstrukció és az új viszonyokhoz történt szükségszerű, gyors szabályozás között egyre érezhetőbbé váló ellentmondást a bírói szervezet általános elvi tételeinek deklarálásával oldja fel, nem bizonyult a legeredményesebb megoldásnak. Sajátos módon jelentkezett ez vizsgált témánknál is. A szabályozandó kérdések ugyanis okszerűen vezettek ahhoz, hogy már előre rendelkezéseket tartalmaztak később létrehozandó intézményekre. Az országgyűlési tárgyalások is fényt derítenek minderre, így pl. jelentős többletmunkát eredményezett ez az 1869:IV. tc. megalkotásánál, amikor a közjegyzőkre vonatkozó szakaszt vizsgálták (törvényileg csak 1874-ben szabályozták), a felelősségi javaslatban pedig, a még nem létező ügyészek nem létező hatáskörét formulázták, az egységes bírósági rendszer szabályozásának hiányában pedig, már a fegyelmi vétségek felett ítélő bíróságok felépítését, feladatait határozták meg. Ezzel adható magyarázata annak, hogy a szentesítendő törvényjavaslatok hosszabb ideig nem realizálódhattak, s a jelen esetre vonatkoztatva csak az elsőfolyamodású bíróságok rendezéséről, ezek életbeléptetéséről, továbbá a királyi ügyészségről szóló (1871:XXXI., XXXII., XXXIII. tc.-k) törvényjavaslatokat közvetlenül megelőzve kerülhettek legfelsőbb felterjesztésre.

III.

1. Az 1871:VIII. tc. a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről hat fejezetre bontva 76 §-ban tartalmaz rendelkezéseket. Rögzíti az általános szabályokat, a hivatali büntettek fogalmát, taxatív felsorolásukat a fegyelmi vétségek eseteit, az ezekre vonatkozó büntetéseket, a fegyelmi eljárás szabályait, a fegyelmi bíróságoknak jogkörét különös tekintettel a hivatalviselés felfüggesztésére, végül a vagyoni felelősség kérdéseit, s a kártérítési igény érvényesítését.

A bírák és bírósági hivatalnokok hivatali kötelességüknek szándékos, vagy vétkes gondatlanságból elkövetett megszegéséért, továbbá ezen kötelesség megsértésével okozott károkért tartoztak felelősséggel. A bírák és bírósági hivatalnokok körébe sorolta a törvény: az ítélőbírákat, a bíróságoknál alkalmazott ügyészeket és a koronaügyészt segéd- és kezelő-személyzetükkel együtt, továbbá az állandó szakértőket, akik hivatali működésük ideje alatt hivatali büntetteikért e minőségük megszűnte után is felelősek voltak. A törvény hatálya kiterjedt a választott bírákra is.

Nem fogadta el azonban az országgyűlés a törvényjavaslat eredeti szerkezetében foglaltakat, a felelősség kiterjesztését az esküdtszék tagjaira. Az ellenzék álláspontja az volt, hogy ez összeegyeztethetetlen az intézmény lényegével. Félremagyarázva a törvény alkotóinak azt a szándékát, hogy az esküdtek hivatali minőségükben ugyanolyan felelősséggel tartoznak, mint a bírák – hangoztatták: „semmiféle törvény az esküdttet nem kötelezi arra, hogy valakit bűnösnek, vagy nem bűnösnek nyilatkoztasson. Ez tőle függ.”¹² A bevezetni kívánt intézkedésnek oly

¹² Képviselőházi Napló III. köt. 1869. 62. p.

jelentőséget tulajdonítottak, amelyet maguk sem hihettek, arra hivatkozással, hogy megsemmisülne az eszme és ezzel Magyarországon az esküdtszék intézménye soha nem lenne kifejleszthető. Továbbá, mint az erre legilletékesebb ország, Anglia példáját említették, hogy a judikatúrában egyetlen olyan eset volt, amikor egy bíró elzáratta az esküdtszéki tagokat, a másik pedig kimondotta, hogy az esküdtek nem felelősek és szabadon bocsátotta őket. Végül a gyakorlatban követendő recusationalis jog létre utalva elegendő biztosítékot találtak, hiszen az esküdt kizárólag a tény felett ítél; s eme hivatásában elkövetett visszaélésekért is csak a közönséges törvények rendelkezése alatt állhat. Ezt az álláspontot magáévá tette a főrendi ház is.¹³

A bírói felelősségről szóló törvény általános szabályai közül az igazságügyi felügyeleti jog gyakorlásával kapcsolatos észrevételeket kívánjuk említeni. A javaslatban a bírói hatalom gyakorlásáról szóló törvény szemlének megfelelően, elsősorban az igazságügyminiszter felügyeleti jogának tartalmát hangsúlyozták, míg a főrendi házi vita során az e pontra tett módosítások eredményeként a véglegesen elfogadott szöveg-részben a király legfőbb felügyeleti joga nyert határozottabb kifejezést. Az említett módosító javaslatot a képviselőházi tárgyaláson az ellenzék részéről Tisza Kálmán kívánta vétózni. A polgári liberális elveknek megfelelő államszervezeti modell kialakítása és következetes végrehajtása érdekében hangsúlyozta: „A törvényhozói jogot gyakorolja az országgyűlés és a fejedelem együtt, a végrehajtó hatalmat a törvények korlátai között, a törvény szabta módon gyakorolja a fejedelem, az igazságszolgáltatás pedig gyakoroltatik a törvényekben megállapított, s ha jó igazságszolgáltatást akarunk, a végrehajtó hatalomtól függetlenné teendő testületek, vagyis törvényszékek által.”¹⁴

Az ellenzéki felszólalók többsége e nézethez kapcsolódóan határozottan követelte a törvényhozás következtettségét. Ha az 1869:IV. tc. a bírákat „lefelé” teljesen függetlenné tette, akkor a további cél az, hogy „feléle”, azaz a kormány irányában is azok legyenek. A bírák kinevezése, előléptetése, a bíróságok feletti felügyelet az igazságügyminisztérium hatáskörébe tartoznak. A bírói felelősség pedig tartalmát csak a bírói függetlenség útján nyerhet.

Az oppozíció figyelemreméltó javaslata e tárgyban: a bírói szervezet hierarchiájában olyan organumot kell megállapítani, amely az alsóbb bíróságok felett felügyel, a legfőbb bíróságok pedig az országgyűlés által elmozdíthatók.¹⁵

¹³ Országos Levéltár, K. 26. 1481/I. M. E./1870.

Lásd még: Főrendiházi Irományok II. CLV. sz. 172. p. Jelentése a főrendiház jogügyi bizottságának „a bírák és bírósági hivatalnokok felelősségéről szóló törvényjavaslat tárgyában”... „... az esküdtszéki tagok által elkövetett büntettek magánjogi megítélésénél mindenestre súlyosbító körülményül fog szolgálni, ha azokat bírói működésük alkalmával követték el és semmi sem áll annak útjában, hogy a károsodott fél az esküdt-bíró, mint magánegyéne keresse azt, mit mint bírón nem kereshet.”

¹⁴ Képviselőházi Napló VIII. köt. 1869. 83. p.

¹⁵ Képviselőházi Napló III. köt. 1869. 49. p.

A bírói szervezetre vonatkozó alapelvek és gyakorlat kialakítását szorgalmazó fenti nézetek és javaslatok, hogy mennyire fontosak és lényegesek voltak, mennyire az igazságügy helyzetének polgári értelemben is vett tarthatatlanságára mutattak, mi sem bizonyítja jobban, mint az alábbi néhány példa, amely egyértelműen szemlélteti a bírói függetlenség burzsoá értelmezését.

Az igazságügyi kinevezések kérdéseivel foglalkozó minisztertanácsi üléseken határozat született annak megakadályozására, hogy azok: „kik a kormány szándékaival ellentétes politikai magatartást tanúsítanak, mi a kormányzatra annak bármely ágazatát is figyelembe véve hátrányos befolyással van, ne kaphassanak kinevezést.” A további gyakorlatra nézve az elfogadott belügyminiszteri indítvány lett irányadó: „ezenül valamennyi minisztérium, ha oly egyének kinevezéséről van szó, kikre nézve a miniszterek biztos adatokkal nem bírnak, az illetők személyisége iránti bővebb értesítés nyerése végett elnöki úton a belügyminiszterhez forduljanak, aki a szükséges adatokat megszerzi és a megkereső minisztériummal közli.”¹⁶

Ezzel függ össze az a minisztertanácsi határozat is, amely Manojlovich Emil semmitőszéki bíró kinevezésével volt kapcsolatos: „az ez ellen máris megnyilvánult kedvezőtlen közhangulat miatt bővebb adatok szerzéséig, továbbá a jobboldali képviselők sorából kiszemelt bírák kinevezése egyelőre a felirati viták berekesztéséig ne jusson köztudomásra.”¹⁷

2. A bírói felelősségről rendelkező törvényjavaslatnak a hivatali büntettekkel és a fegyelmi vétségekkel foglalkozó fejezetei a parlamenti vita során jelentősebb lényegi változtatást nem szenvedtek. A törvény a hivatali büntettet és a fegyelmi vétséget oly módon választja el, hogy az előzőt a bíró, a bírósági hivatalnok cselekvően, illetve mulasztással azért követi el, hogy magának vagy másoknak illetéktelen hasznot szerezzen, vagy valakinek jogtalan kárt okozzon; míg az utóbbinál vétkes magatartását nem a vagyonszerzés és a károkozás motiválja. Ez az elhatárolás egyúttal megszabja a felelősségrevonás során követendő eljárást. A hivatali büntettek a rendes bünvádi eljárás hatáskörébe tartoztak, míg a fegyelmi vétségek felett az e célra kialakított fegyelmi bíróság ítélkezett. A hivatali büntettek körébe tartoztak: a hivatali titok közlése, a megvesztegettetés, a zsarolás, az erőszak, a hamisítás és a sikkasztás. Az e büntettekben elmarasztalt bírósági személyek az ítéletben foglalt következményein túl elvesztették állásukat, fizetésüket és nyugdíjukat. Az okozott károkért a büntettes, ha többen vétkesek, akkor pedig egyetemlegesen felelősek, a magánfeleknek okozott vagyoni veszteségért pedig az állam felelős, fenntartva az államnak az illető elleni visszkereseti jogát.

A magánosokra vonatkozó rendelkezés felvételét az eredeti szerkezet kiegészítéseként az országgyűlési tárgyaláson eszközölték. A szöveg-

¹⁶ Országos Levéltár Filmtár K. 27. 3747. 73. sz. Mtj. 1869 – 1870.

¹⁷ Országos Levéltár Filmtár K. 27. 3746. 31. sz. Mtj. 1869 – 1870.

hozzátétel nagy egyetértésben talaikozott a kormányzat céljainak. Vnagosan fogalmazódik meg mindez a parlamenti vitát összefoglaló igazságügyminiszteri felterjesztésben: Ez a záradék a magánfeleknek fontos biztosítékot ad, az államnak azonban nemcsak visszkereseti joga van, hanem mivel a törvénycikk 66. szakasza szerint már a felsőbíróság kártérítésre kötelezheti az alsóbíróságot, továbbá a 69. és 73. §-ok alapján az állam elleni követelést kellően korlátozták; eszerint az állam kétségtelenül fokozza a bíróságok melletti garanciákat anélkül, hogy pénztárát a felelősség gyakorlati érvényesítése által előreláthatólag nagyobb veszélynek tenné ki.¹⁸

A fegyelmi vétségnek pedig – a törvény szerint – az tekintendő: 1. ha a bíró oly ügyben, melyben az eljárás azon bíróságot illeti, melynek ő tagja, valamely fél részére periratot szerkeszt, a más által készítettet átvizsgálja, hivatalos működésén kívül a pervitelre útmutatást ad; 2. folyamatban levő ügyben az eljáró bíróság tagját befolyásolja; 3. a bírósági személyzethez nem tartozó egyénnel ítéleti terveket készített vagy elfogad. Az 1., 2. pontban foglalt esetekre nézve kivételt képez, ha a bíró harmadizigleni rokonai ügyében járt el. A törvényjavaslatban negyedizigleni rokonság állott, de az e téren meglevő, a tárgyalások során példákkal is illusztrált gyakori visszaélések indokolták a módosítást.

A fegyelmi vétségek elkövetőivel szemben négyféle büntetés volt kiszabható: rosszallás, feddés, pénzbüntetés, hivatalvesztés.

A bíró vagy bírósági hivatalnok, ha a fegyelmi eljárás megindítása, illetve az eljárás során a véghatározat előtt hivataláról és nyugdíjáról önkéntesen lemondott, a fegyelmi eljárást megszüntették. A lemondás azonban nem érintette a vagyoni felelősséget.

3. A fegyelmi eljárás lefolytatására alakítandó bíróságok szervezésénél a javaslat intenciója arra irányult, hogy a bírósági tagok felett mindig a felsőbbfokú bíróság az illetékes, s csakis a kezelőszemélyzet felett az elsőfokú törvényszékek. Ez a megoldás összhangban volt a polgári perrendtartás 57. §-ával, amely kimondotta, ha a törvényszék valamely tagja saját személyénél fogva érdekelt; az elnök ellen kifogást tettek, bíróküldésnek van helye. Azok az országgyűlési javaslatok tehát, amelyek ragaszkodtak az ugyanazon törvényszékek fegyelmi hatósággal történő felruházáshoz, reálisan a korábbi szabályozás ellenében nem jöhettek szóba. Sokkal inkább azonban azok, melyek az eredeti szerkezetben szereplő fegyelmi bírósági rendszer hiányát kívánták pótolni, ugyanis a királyi tábla elnökeire és alelnökeire, valamint a kúria összes bíráira nem terjesztették ki a fegyelmi eljárást.

Az igazságügyminiszter indokolása az volt, hogy a legfelsőbb bíróságok bírái iránt érzett bizalomnyilvánítás megnyilvánulása ez, s az a biztos tudat, hogy vétségek e körben nem fordulhatnak elő.¹⁹

Elegendő csupán felidézni a fent említett minisztertanácsi határozatot, mely a bírák kinevezéséhez belügyminiszteri segédletet rendelt, s így

¹⁸ Országos Levéltár K. 26. 1481/I. M. E./1970.

¹⁹ U. o.

nem tűnhet érthetetlennek a magabiztos, túlzott bizalom a kormányzat részéről.

Mindezt természetesen nem akceptálta az országgyűlés, legalább a formális egyenlőség elvét kívánva érvényre juttatni, s az e kérdésben vallott egységes álláspontja módosítvány tételére szorította az igazságügyminisztert. Ennek következtében a fegyelmi bíróság törvényileg rögzített rendszere az alábbiak szerint alakult:

A) *Első folyamodásúak:*

- a) Az elsőfolyamodású törvényszékek a területükön levő minden bíró és bírósági hivatalnokra nézve. Ez a bíróság három tagból állt.
- b) A királyi táblák, az elsőfolyamodású törvényszékek alelnökei, közbírái, ügyészei, alügyészei és saját segéd- és kezelőszemélyzetükre nézve. Ez a bíróság öt bíróból alakult.
- c) A legfőbb ítélőszék, az elsőfolyamodású törvényszékek elnökei, a királyi táblák bírái és ügyészei, s ezek helyettesei és a kúria segéd- és kezelőszemélyzetére nézve. Ez a bíróság hét bíróból állt.

B) *Másod- és utolsó folyamodásúak:*

- d) Az a) pont alatt említett fegyelmi bíróságra, a b) pont alatt említett fegyelmi bíróság
- e) A b) pont alattira a c) pontban említett
- f) A c) pont alatt említett elsőfolyamodású fegyelmi bíróságra nézve, egy a kúria mindkét osztályából alakult bíróság kilenc bíróval.

C) *Első- és utolsó folyamodásban ítélkezett:*

- g) A kúria elnökei, alelnökei, bírái, a királyi táblák elnökei és alelnökei, valamint a koronaügyészre nézve egy harminchat rendes és tizenkét póttagból álló felerészben a kúria és felerészben a felsőház tagjaiból alakult fegyelmi bíróság.

Mivel ez utóbbi fegyelmi bíróságnál a szándékolt szervezeti összetétel miatt a fellebbezés lehetetlenült, a recusatio alkalmazását tették lehetővé mind a vádló, mind a vádlott részére a mellőzhetés jogának megadásával.²⁰

4. A fegyelmi eljárás az eredeti szerkezetben vádrendszerre épült, s ezért annak megindítása az államügyészt illette. Az országgyűlés e helyett a vizsgálati rendszert fogadta el, e szerint pedig az eljárás a magánfél panaszra alapján is megindítható volt. A javaslat szabályozásával ellentétben a törvény a tárgyalás nyilvánosságát rendelte el a polgári perrendtartás 103–105. §-nak korlátai között. A magánvádlói rendszer és a nyilvánosság érvényesülése miatt az eljárás során fokozott jelentőséget

²⁰ U. o.

nyert az alaptalan vádak elleni oltalom biztosítása. Ezért ha bebizonyosodott, hogy a magánfél részéről emelt panasz hamis állításokra, vagy a tényeknek szándékosan elferdített előadására alapult, a törvény rendelkezése szerint, a panasztevőt 500 Ft-ig terjedő bírságban lehetett elmarasztalni, az összeg be nem hajthatósága esetében pedig mód volt fogságra átváltoztatni.

A fegyelmi bíróság által a tárgyaláson hozott ítélet felmentőre, vagy vétkesre szolgált. Az ítélet ellen kétfajta perorvoslatot: a fellebbezést és a perújítást lehetett igénybe venni.

Az eljárás alá vont személyt a fegyelmi bíróság hivatalától is felfüggeszthette, ha ellene bűnvádi eljárás indult, ha ez a feljelentett fegyelmi vétség súlyánál fogva indokoltnak mutatkozott, továbbá a vádlottnak az elsőfokú fegyelmi bíróság hivatalvesztést kimondó ítélete ellenében benyújtott fellebbezése folytán, valamint ha ellene csődeljárás indult, vagy pazarlás miatt gondnokság alá helyezték.

5. A bírói felelősség kérdéseit tárgyaló törvényjavaslat a bírák és bírósági hivatalnokok vagyoni felelősségére vonatkozóan azt az elvet juttatta érvényre, hogy a kártérítési kereset megindítása előzetes ítélettől függ, amelyben a fél engedélyt kap arra, hogy kártérítést követelhesen. Azaz fegyelmi vétség esetében a kárkeresetet előzetes admissziótól teszi függővé, míg bűncselekmény esetében a károsult félnek választást enged, hogy kárát vagy magában a bűnperben, vagy pedig ennek befejezése után polgári peres úton követelhesse.²¹

Mindez következett a polgári perrendtartás 9. §-ából is. Amennyiben a kártérítési keresetet büntető eljárás nélkül indítanák, úgy egyrészt a polgári bíróság kénytelen lenne a pert felfüggeszteni mindaddig, míg az illető ellen a bűnvádi eljárás befejezést nem nyert. Másrészt, ha a polgári bíróság perbe bocsátkozik, akkor előfordulhat, hogy elmarasztalja a kártérítési keresetben azt, akit később a büntetőbíróság felmentett és viszont, ami azt is jelenti, hogy kollízióba kerülne a bűnvádi bíróság eljárása a polgári bíróság ítéletével.

A fegyelmi bíróságnak a kártérítési kereset alapjául szolgáló előzetes engedélyét az országgyűlés nem fogadta el, hanem helyébe kontradiktórius eljárást tett, azon előzetes kérdésben: van-e a folyamodónak a kártérítés iránt jogosultsága.

6. A bírói felelősséget szabályozó terjedelmes törvénynek hiányosságai egyre inkább kiütköztek végrehajtásában, a gyakorlat során. Az életbe lépését követő első évek az újjászervezett bírói és ügyészi szervezet működésének kezdetével estek egybe. Az 1872. évet tekintve az alábbiak szerint alakult a fegyelmi ügyforgalom. A kúria, mint legfőbb ítélőszék gyakorlatában fegyelmi ügy nem volt. A királyi ítélőtáblák: a pesti tábla és a marosvásárhelyi tábla ügyforgalma pedig a következő. A pesti tábla 170 fegyelmi ügyből 35 felmentő, és 10 vétkesre szóló ítélettel végződött, 119 más határozattal intéződött, 6 pedig hátralékban maradt. A marosvásárhelyi tábla 47 ügydarabjából 8 felmentő és 2 vétkesre szóló ítélet

²¹ Képviselőházi Napló III. köt. 1869. 78. p.

született, 35 más határozattal zárult, végül 2 elintézetlen maradt. Az elsőfolyamodású királyi törvényszékek fegyelmi ügyeinek száma 122 volt. A felmentő és vétkesre szóló ítéletek aránya 34:28. Két ügyet a királyi táblához tettek át, folyamatban maradt 58 ügy.²²

Az e gyakorlatból levont fegyelmi bírósági tapasztalatok arra engedtek következtetni, hogy a bírói felelősségi törvény alkalmazása olyan problémákat vet fel, amely az ellentmondásos, többféle értelmezésre lehetőséget nyújtó, továbbá hiányos megfogalmazásból eredt. A törvény nem tartalmazott rendelkezést különösen a complicitás kérdésében, az eljáró közvádoló és a fegyelmi bíróság között felmerülő vitás helyzet eldöntésében; az alaptalanul panaszttevővel szemben, az esetben, ha a fegyelmi bíróság fegyelmi vétés hiányában megszünteti az eljárást.

Jelentős problémák adódtak a magánfeleknek okozott károk és az állam felelősségének kérdésében is. A jogirodalmi értelmezések, megnyilatkozások e vonatkozásban két ellentétes felfogás köré csoportosíthatók. Az egyik az állam vagyoni felelősségét állapította meg, minden hivatali büntett útján okozott kárért, míg a másik csak a hivatali minőségben elkövetett kártokozó sikkasztások ügyében. Mindezek, továbbá a törvény egységes végrehajtására irányuló legfőbb ítélőszéki határozatok (56. sz, 69. sz, 89. sz. stb.)²³ arra vezettek, hogy alig néhány év után az igazságügyminiszter 1874. augusztus 31-én, a törvény módosításához előzetesen szükséges javaslatétel ügyében megkeresséssel fordult a pesti kir. főügyészhez: „Az 1871:VIII. tc. módosítására vonatkozólag az eddigi gyakorlatban, annak alkalmaztatása körül mutatkozott hiányokra tekintettel és az e részben szerzett tapasztalatai alapján törvényjavaslatait elkészíteni, s ezt hozzám mielőbb felterjeszteni szíveskedjék.”²⁴

IV.

1. A bírák és bírósági hivatalnokok áthelyezése és nyugdíjazása körüli eljárás szabályozásáról szóló 1871:IX. tc. a harmadik és egyben utolsó állomása azoknak a törvényeknek, amelyek a burzsoá törvénykezési szervezet alapelveinek és általános szabályainak megfogalmazását tűzték célul.

A bírói hatalom és a bírói felelősség mellett ezeket részben kiegészítve, részben pedig ezekre épülve rendelkezik (I. fejezet) a bírák más bírósághoz történő áthelyezésének eseteiről, és az erre vonatkozó eljárásról, a segéd- és kezelőszemélyzetre is tekintettel, II. fejezetében pedig a bírák nyugdíjazásának anyagi és eljárási szabályait rögzíti.

2. A törvény a bírácoknak akarataik ellenére más bírósághoz történő áthelyezését csak két esetben tette lehetővé: 1. ha a bírósági szervezetet törvény változtatja meg, illetve 2. ha az ugyanazon bíróságnál alkalmazott

bírák között egyenes, vagy harmadizigleni oldalrokonság állott fenn. Ezekben az esetekben az áthelyezések feletti döntés az igazságügyminiszter hatáskörébe tartozott. A törvényjavaslat eredeti szerkezetete eltérő megoldást tartalmazott. Az intézkedési jogkört a fegyelmi bíróságra kívánta ruházni. A javaslat előkészítése során, ellentétben az igazságügyminiszter összefoglalójával²⁵, mely csak az országgyűlésnek tulajdonította a változtatást, már a minisztertanácsi tárgyaláson is azzal a módosítással került elfogadásra a törvényszöveg: „hogy amidőn a bíró személyes körülményeinél fogva, pl. barátság, rokonság miatt akadályozva van működésében, maga az illető bíróság és nem miként a tervezetben van a fegyelmi bíróság legyen hivatva rendelkezni.”²⁶ A hivatkozott minisztertanácson még egy, a törvény szerkezetére vonatkozó utalás hangzott el, nevezetesen a bírák nyugdíjaztatását tartalmazó második fejezet külön törvényekben történő szabályozására. Az országgyűlési vita során ez az előterjesztés a képviselőház által is támogatott főrendi házi indítványra úgy realizálódott a törvényben, hogy a nyugalmazott bírák nyugdíjainak mennyisége és annak kiszabása körül követendő eljárást külön törvény fogja szabályozni.²⁷

A bírónak nyugállományba való helyezését — 70. életévének betöltése előtt — akkor teszi lehetővé a törvény, ha testi vagy szellemi fogyatkozás miatt hivatalos kötelességei teljesítésére végképpen képtelenné vált, vagy ha az általa betöltött állást a törvény megszüntette. Az eljárás a bírói felelősségi törvény IV. fejezetében foglaltaknak megfelelően fegyelmi bíróság hatáskörébe tartozott az esetben, ha a testi vagy szellemi fogyatkozás esetében az illető nyugdíjaztatását nem kérte.

3. A törvényjavaslattal kapcsolatos képviselőházi vitában két interpelláció hangzott el. Mindkettő súlyánál fogva említésre tarthat számot. Az egyik a bírák és bírósági hivatalnokok kinevezésének — az áthelyezés szabályaival összefüggésben — törvényi rendezését sürgette, a másik pedig a bírósági hivatalnokok nyugdíjazásának külön törvényben történő megfogalmazását szorgalmazta. A kinevezésekkel kapcsolatban az igazságügyminiszter arra hivatkozott, hogy ez a javaslat csak akkor készülhet el, ha az egész bírói szervezet már kialakult. A segéd- és kezelőszemélyzet nyugdíjának külön törvényi rendezésére adott válasza pedig egyértelműen és híven tükrözi azt, hogy a kormányzat sokat hangoztatott és a gyakorlatban mindenkire érvényesítendő és mindenütt megvalósítani kívánó demokratikus elvei, mennyire csak formális szólamok: „a nyugdíjazás feltételeit legyen szabad mindig azon igazságügyminiszternek megállapítani, ki a körülményeket a legjobban ismeri, s kinek kezét a törvény által megkötni nem tartaná tanácsosnak.”²⁸

A bírói felelősségnek, valamint a bírák áthelyezésének és nyugdíjazásának törvényi szabályozását az igazságügyminiszter a miniszterelnökhöz

²⁵ Országos Levéltár K. 26. 1481/1870.

²⁶ Országos Levéltár Filmtár K. 27. 3746. 33. sz. Mtj. 1869 — 1870.

²⁷ Főrendiházi Irományok II. CLVI. sz. 173. p. 1869.

²⁸ Képviselőházi Napló III. köt. 1869. 143. p., 145. p.

²² V. ö.: A Magyar kir. Igazságügyminisztérium működése 1867 — 1872. Budapest 1874. 111 — 150. p.; XVII. tábla 252. p.

²³ V. ö.: A pesti kir. ítélőtábla és a legfőbb ítélőszék fegyelmi bíróságának gyakorlata Magyar Igazságügy II. Budapest, 1874. 138 — 140. p.

²⁴ U. o.: 260. p., 254. p., 318. p.

küldött beszámolójában a törvénykezés egyik fő garanciájának és a haladás kitűnő vívmányának nevezte. Bár e törvények az új típusú igazságszolgáltatási szervezet általános alapelveit deklarálták, s így jelentőségük a burzsoá jogrendszer megteremtésében vitathatatlan, ugyanakkor rámutatnak az igazságügyi reform problémáin és hiányosságaín túlmenően azokra a gazdasági és politikai viszonyokra, amelyek ezt eredményezték és a továbbiakban is meghatározták.

Д-Р ГАБОР МАТЕ
научный сотрудник

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СУДЕЙ И ЗАКОННОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ РАСПОРЯЖЕНИЙ, КАСАЮЩИХСЯ СУДЕЙ В ПЕРВЫЕ ГОДЫ ДУАЛИЗМА

(Резюме)

Статья обрабатывает проблематику одного из значительных правовых институтов программы реформ юстиции лет, последовавших после компромисса 1867 года между Австрией и Венгрией. Среди законов судостройства, готовившихся под руководством министра юстиции Болдижара Хорвата — подключаясь к закону IV от 1869 года — важную роль играют законы, посвященные ответственности судей, далее, законы относительно перемещения, ухода на пенсию и снятию с должности судей, сформулировавшие основы венгерского буржуазного судопроизводства.

Разделение государственного управления и правосудия означало фактическую реализацию буржуазной теории государства, гласящей функциональное разделение власти. В годы, последовавшие после 1867 года, министерство юстиции одновременно с урегулированием компетенции органов государственной власти, соответственно буржуазно-либеральным принципам, разработало правовое регулирование институтов независимости судей и ответственности судей.

Наряду с разработкой связанных с этой темой теоретических вопросов, основанной на непосредственных источниках и юридической литературе, настоящая статья подробно занимается дискуссией по законопроектам к данной теме. С использованием документов автор прослеживает за рассмотрением канцелярии председателя совета министров и в центральном комитете, разрабатывающем предложение, далее — на основании письменных документов — за прениями в верхней и нижней палатах парламента. По тематике ответственности судей анализирует вопросы регулирования должностных преступлений, дисциплинарных нарушений дисциплинарного производства, отстарнения от должности и имущественной ответственности в связи с формирующейся судебной и прокурорской организацией.

В заключение, с помощью выборочного исследования, работа демонстрирует юридическую практику, связанную с исполнением закона об ответственности судей.

DIE GESETZLICHE REGELUNG DER RICHTERLICHEN VERANTWORTUNG UND DER RICHTERBEZOGENEN VORSCHRIFTEN IN DEN ERSTEN JAHREN DES DUALISMUS

von

DR. GÁBOR MÁTHÉ

wissenschaftlicher Forscher

(Zusammenfassung)

In der Abhandlung wird die Problematik eines bedeutenden Rechtsinstituts aus dem Reformprogramm der Justiz in den Jahren nach dem Ausgleich behandelt. Unter den — unter Leitung des Justizministers Boldizsár Horváth — im Anschluss an den Gesetzartikel IV. aus dem Jahre 1869 — in Arbeit genommenen Gerichtsverfassungsgesetzen fällt den Gesetzen über die Verantwortung sowie über die Versetzung, Pensionierung und Absetzung der Richter eine bedeutende Rolle zu diese Rechtsnormen bilden die Grundlagen des ungarischen bürgerlichen Gerichtsverfahrens.

Die Abtrennung der Rechtspflege von der öffentlichen Verwaltung bedeutete die tatsächliche Verwirklichung der die funktionelle Gewaltenteilung deklarierenden bürgerlichen Staatstheorie. In den Jahren nach 1867 hat die Justizverwaltung, zu gleicher Zeit mit der Regelung der Kompetenzen in den obgenannten Zweigen der Staatsgewalt und entsprechend den liberalen bürgerlichen Grundsätzen die rechtliche Ordnung der Rechtsinstitute der richterlichen Unabhängigkeit und Verantwortlichkeit ausgearbeitet.

Über die unter Zugrundelegung von rechtsliterarischen und direkten Quellen vorgenommene Bearbeitung der mit obiger Arbeit zusammenhängenden theoretischen Fragen hinaus befasst sich die Studie ausführlich mit den Debatten über die einschlägigen Gesetzesvorlagen.

Anhand von Archivadokumenten verfolgt sie den Verhandlungen des Ministerpräsidiums, des Ministerrats und den die Gesetzesvorlagen merikorisch aus bildenden Beratungen des Zentralaussschusses, ferner — aufgrund von Parlamentsunterlagen — den Debatten im Abgeordnetenhaus und im Magnatenhaus. Im Themenkreis richterliche Verantwortung werden die Reglementierungsfragen der Amtsdelikte, der Dienstvergehen, des Disziplinerfahrens, der Amtsenthebung und der materiellen Verantwortlichkeit in Verbindung mit der sich herausbildenden Gerichts- und Staatsanwaltschaftsorganisation erörtert.

Mit der Anwendung repräsentativer Methode wird in der Studie schliesslich die Rechtspraxis bei der Durchführung des Gesetzes über die Verantwortung der Richter besprochen.